

Tvoření sloves

Slovotvorný způsob

- Prefixace (obvyklý, modifikuje význam základového slovesa při tvoření sloves ze sloves). Domácí prefixy: *do-*, *na-*, *nad(e)-*, *o-*, *ob(e)-*, *od(e)-*, *po-*, *pod(e)-*, *pro-*, *pře-*, *před(e)-*, *při-*, *roz(e)-*, *s(e)-*, *u-*, *v(e)-*, *vy-*, *vz(e)-*, *z(e)-*, *za-*, zvláštní postavení má prefix *ne-*; prefixy vydělitelné v přejatých/adaptovaných slovesech: *ab(s)-* (*absorbovat*), *a(d)-* (*adoptovat*, *adaptovat*), *de(z)-* (*deformovat*, *dezinterpretovat*), *di(s)-* (*diferovat*, *disimilovat*), *e(x)-* (*emigrovat*, *exportovat*), *i(n)-/im-* (*implikovat*, *imigrovat*), *ko(n)-/kom-* (*konferovat*, *komponovat*), *pre-* (*presuponovat*), *re-* (*regenerovat*), *su(b)-/sus* (*subordinovat*, *subskribovat*), *trans-* (*transponovat*).
- Konverze/ sufixace = kmenotvorným afixem, jímž je utvořeno sloveso z neslovesa (*prásk* → *prásk-nou-t* / *prásk-a-t*, *zahradník* → *zahradnič-i-t*, *hnědý* → *hněd-nou-t*, *bílý* → *bíl-i-t* / *běl-a-t* (*se*)), nebo který nahradí kmenotvorný afix při tvoření sloves ze sloves (*mih-nou-t* (*se*) → *mih-a-t* (*se*)). Všimněte si alternací kořenové finály a kořenné samohlásky. Tímto postupem se rovněž adaptují přejímky (něm. *stellen* → *štel-ova-t*, angl. *to tag* → *tag-ova-t*).
- Suffixace (součástí sufixu je vždy kmenotvorný afix) není obvyklá. Produktivním sufixem je *-v-a-t*, kterým se tvoří slovesa ze sloves s kmenotvorným *-a-*, *-e/ě-*, *-i-*, *-ova-*. Základem je slovesný kmen (*děl-a-t* → *děl-á-v-a-t*, *trp-ě-t* → *trp-i-v-a-t*, *chod-i-t* → *chod-í-v-a-t*, *zprostředk-ova-t* → *zprostředk-ová-v-a-t*).

Utvářenost slovesa a příslušnost ke třídě/vzoru

(POZOR: PMČ postupuje ve třídění sloves podle kmene minulého, MČ 2 podle kmene přítomného, proto rozlišuje PMČ 6 tříd a MČ 2 pouze 5 tříd).

t s	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
	K-0-l / V-0-l/ K-0-t V-0-t	-n/mu-l/ -n/mou-t	-e/ě-l/ -e/ě-t (-í-t)	-i-l/ -i-t (-í-t)	-a-l/ -a/á-t	-ova-l/ -ova-t
I. - e	nese/nést/nesl peče/péci/pekl umře/umřít/umřel el =(tře/třít/třel)		<u>tře/třít/třel</u>		maže/mazat/mazal bere/brát/bral	
II. - ne	začne/začít/začal	tiskne/tisknout/tiskl mine/minout/minul tne/mnout(tít)/tnul(tál)			<u>začne/začít/začal</u>	

III . - je	kryje/krýt/kryl					kupuje/kupovat/kupoval
IV . -í			trpí/trpět/trpěl sází(ej)/sázet/sáz el	prosí/prosit/pros il		
V. -á					dělá/dělat/dělal=(volá/volat/vol al)	

Nová slovesa se tvoří pouze sufixy/konverzí k tzv. **otevřeným třídám/vzorům.**

-nou-t (viz více <http://www.slovníkafixu.cz/heslar/-nout>)

Od **adjektiv**: nabývání nějaké vlastnosti (stávat se **takovým**: *starý* → *stár-nou-t*, *chudý* → *chud-nou-t*, *bledý* → *bled-nou-t*).

Od **citoslovcí**: zvukomalebná (*prásk* → *prásk-nou-t*).

Častý významový odstín **okamžitost děje (okamžitá/momentánní slovesa).**

Najdi slovesa s významem okamžitým a najdi k nim dvojice sloves bez tohoto významu:

rozhodnout
vzniknout
zapomenout
zvednout
dosáhnout
napadnout
všimnout
nabídnout
vytáhnout
zvládnout
vzpomenout

padnout
odmítnout
dopadnout
navrhnout
poskytnout
připomenout
přikývnout
dotknout
pohlédnout
sednout
táhnout
proběhnout
stáhnout
spadnout
zasáhnout
ocitnout
vyhnout
stihnout
natáhnout
vrhnout
prohlédnout
sáhnout
zahlédnout
vládnout
klesnout
uniknout
usnout
dohodnout
vykřiknout
vypadnout
zaslechnout
pohnout
vyvinout
prominout
posunout
podotknout
přesunout
popadnout
ovládnout
stisknout
proniknout
zvyknout
plynout
nadechnout
rozhlédnout
propadnout
stoupnout
kývnout
lehnout
přítáhnout

odhadnout
postihnout
vypnout
upadnout
podlehnout
poslechnout
tisknout
strhnout
namítnout
rozběhnout
přitisknout
protáhnout
minout
vyslechnout
shodnout
uplynout
shrnout
obléknout
vyběhnout
vzhlédnout
zatknout
ohlédnout
zahynout
zapnout
klepnout
odpočinout
vyzvednout
hnout
vytrhnout
nahlédnout
odtáhnout
chytnout
dotáhnout
vyhrknout
nadchnout
zahrnout
mávnout
zapadnout

-a-t (viz více <http://www.slovníkafixu.cz/heslar/-at>)

Od **substantiv** (řídce):

a) vytvářet to, co označuje základové substantivum (*hnis* → *hnis-a-t*).

b) užívat to, co označuje základové substantivum (*čenich* → *čenich-a-t*).

c) mít to, co označuje základové substantivum (*spěch* → *spěch-a-t*).

Od **adjektiv**: stávat se takovým, jakým je základové adjektivum (*červený* → *červen-a-t*).

Od citoslovcí: zvukomalebná (*tík* → *tík-a-ť*).

Všimněte si, která slovesa mají interjekci v základu, a popište je z hlediska tvoření.

vypráskat
zakvákat
zamňoukat
pinkat
pocákat
převlíkat
pofoukat
nakukat
přestříkat
otrkat
vnukat
posečkat
kvokat
odmakat
krkat
zakrákat
prosekat
přelouskat
zabrňkat
zacvrlikat
zabroukat
zašukat
zavřískat
drnkat
rozflákat
vysvlékat
kdákat
meškat
spráskat
kakat
cekat
umačkat
nafoukat
doskákat
zapráskat
přitloukat
klinkat
seskákat
cvrňkat
oťukat
zaskákat
rozcinkat
povlékat
zavrkat
luskat

hopkat
splakat
zařňukat
zařikat
odmykat
blinkat
nutkat
potykat
rozeřtkat
odsekat
hrkat
cvrkat

-e/ě-t (viz více <http://www.slovnikafixu.cz/heslar/-et%20I>)

Od **substantiv** (řídce):

- a) Stávat se tím / začít se podobat tomu, kdo/co je pojmenován/o základovým substantivem (*vlk* → *vlč-e-t*).
- b) Vydávat ze sebe to, co je pojmenováno základovým substantivem (*vůně* → *von-ě-t*).
- c) Mít/využívat/vykazovat to, co je pojmenováno základovým substantivem (*bydlo* → *bydl-e-t*).
- d) Ojedinělá (*večeře* → *večeřet*)

Od **adjektiv**: stávat se takovým, jakým je základové adjektivum/ získávat vlastnost pojmenovanou základovým adjektivem (*šedivý* → *šediv-ě-t*); někdy kombinace s prefixací (*nemocný* → *o-nemocn-ě-t*)

Od **citoslovcí**: zvukomalebná (spoluformantem je konsonant vkládaný za otevřený kořen končící na samohlásku/sonoru *fí* → *fí-č-e-t*).

-i-t (viz více: <http://www.slovnikafixu.cz/heslar/-it>)

Od sloves:

- a) opakovací (dvojice *jit/chodit*, *nést/nosit*);
- b) kauzativa/účinná (*mřít/mořit*, *vřít/vařit*, *lnout/lepit*, ...);
- c) úsilna *-on-i-t* (*žadonit*);
- d) adaptace z cizích základů (stará z něm.: *tančit*, *koupit*, *tlumočit*, nově především z angl. *googlit*, ...);

Od substantiv:

a) připisující podmětu činnost nebo stav (*hospodařit, svědčit, rybařit, lenořit, otročit, pytláčit, zahradničit, kupčit, farmařit*);

b) vyjadřující změnu stavu podmětu (*vítězit, vévodit, bláznit, panikařit, běsnit, čertit (se), kámořit, hysterčit, jančit, chytračit*);

c) projevování/provádění činnosti označené základovým substantivem (*hovořit, hrozit, toužit, věřit, dlužit, vděčit, žíznit, chmuřit (se), válčit, kouřit*, s rozšířeným základem *řeč-n-it*);

d) neosobní slovesa vyjadřující, že nastává/trvá atmosférický jev (*sněžit, bouřit*).

e) působení změny stavu (živého předmětu): *hostit, věznit, přátelit se, kamarádit se, mrzačit, šlechtit*;

f) činnost na základě neživé substance, která je jejím předmětem: - vytvářeného předmětu (*hromadit, kupit, rojit se, řadit, řetězit, hrbit se, jiskřit, plodit, potit se, vlnit se, vířit, špinit, leštit*); - zasahovaného/zasaženého předmětu (*ručit, hrdlit se*); - opatřovat čím (*barvit, hnojit, solit, ženit se*).

g) užívat věci vyjádřené základovým substantivem jako prostředku (*zvonit, kotvit, bruslit, troubit, plachtit, kosit*).

h) místní okolnost děje: jejich děj probíhá na místě, které udává základové substantivum (*trůnit, hnízdit, tábořit*).

Od adjektiv:

a) stavu: ‚být/jevit se takovým, jako vyjadřuje základové adjektivum‘ (malý počet sloves jako např. *vlastnit, lenit, ¹⁶⁹smutnit, veselit se, tesknit, divočít*).

Od adjektiv, adjektivních zájmen a číslovek:

změny stavu s významem ‚stát se/stávat se takovým, jako vyjadřuje základové adjektivum‘: z adjektiv primárních (*plnit, čistit, sušit, holit, různit (se), hustit, marnit, jistit, tišit, sytit, ošklivit si, křivit, tenčit, těsnit, hotovit se, tužit se, ostřit*),

z redukovaného adjektivního základu (*blížít se, krátit, chladit, studit, ředit, hloubit, úžit*, etymologicky zastřené je *močit* ← *mok-rý*),

z adjektiv odvozených (*klikatit*),

od komparativů (*lepšit, horšit, menšit, delšit*),

zájmen (*ničit*, motivačně již neprůhledné je *násobit*, tedy ‚klást/dávat na sebe‘, *jinačit*), číslovek (*množit*, motivačně již neprůhledné *zápolit*: obdobně jako *zápasit* ‚uchopit v boji v půli/poli těla/za pás‘, *pářit, čtvrtit, půlit*, resufixací vzniklé *jednotit*, etymologicky ne zcela průhledné *trojčit*).

Z příslovci:

„učinit něco, aby děj probíhal tak/tam, jak označuje základové příslovce“ (*mírnit, škaredit se, pozdit se, venčit*, od rozšířeného základu *před-č-it, proti-v-it se*).

Z citoslovci:

imitativní (vydávat zvuk označený příslušným citoslovcem), např. *bušit*, přičemž odvozovacím základem bývá většinou rozšířený základ (*š-ust-it*). Většinou není snadné (s ohledem na neustálý charakter slovního druhu) odlišit slova tvořená od citoslovcí a od substantiv (*blábolit* ← *blabla/blábol*).

-ova-t (viz více: <http://www.slovníkafixu.cz/heslar/-ovat>)

Ze substantiv:

a) vytvářet to, co označuje základové substantivum (*plán* → *plánovat*, *porce* → *porcovat*, *slabiky* → *slabikovat*, *tunel* → *tunelovat*, *žert(y)* → *žertovat*);

b) používat jako nástroj to, co označuje základové substantivum (*bič* → *bičovat*, *buben* → *bubnovat*, *pěst* → *pěstovat*, *sklad* → *skladovat*, *telefon* → *telefonovat*);

c) opatřovat tím, co označuje základové substantivum (*čísla* → *číslovat*, *led* → *ledovat*, *strava* → *stravovat (se)*, *úkol* → *úkolovat*, *značka* → *značkovat*);

d) mít to, co označuje základové substantivum/abstraktum (*nárok* → *nárokovat (si)*, *pochyby* → *pochybovat*, *vzdor* → *vzdorovat*);

e) zpětné tvoření sloves od dějových substantiv (*boj* → *bojovat*, *cesta* → *cestovat*, *obchod* → *obchodovat*, *pochod* → *pochodovat*);

f) být jako ten, koho (popř. to, co) označuje základové substantivum (*papoušek* → *papouškovat*, *světélko* → *světélkovat*, *Švejk* → *švejkovat*);

g) být tím, koho (co) označuje základové substantivum (*host* → *hostovat*, *král* → *kralovat*, *sponzor* → *sponzorovat*, *soudce* → *soudcovat*, *učitel* → *učitelovat*);

(hranice mezi významem **f/g** není ovšem vždy ostrá: např. *šéfovat* může podle situace znamenat jak ‚být šéfem‘, tak i ‚počínat si jako šéf‘)

h) strávit dobu, kterou označuje základové substantivum (substantiva značící čas. úsek) (*zima* → *zimovat*, *víkend* → *víkendovat*).

Z jiných základů

(*hajl* → *hajlovat*, *libo* → *libovat (si)*, *líto* → *litovat*, *opět* → *opětovat*, *tentočky* → *tentočkovat*), popř. i ke konkrétním tvarům nebo k ustáleným spojením (*slečinko* → *slečinkovat*, *pantáto* → *pantátovat*, *přisahám Bohu* → *přisahámbohovat*);

říkat / používat výraz, který označuje slovo výchozí: *hajlovat*, *tentočkovat*, *slečinkovat*, *pantátovat*, *přisahámbohovat*.

Adaptace cizích slov (slovní druh adaptovaného výrazu není vždy možné určit, srov. *esemeska* → *esemeskovat*, *absolvere* → *absolvovat*), *aktivovat*, *dabovat*, *kopírovat*, *realizovat*, *skórovat*, *boxovat*, *havarovat*, *interpretovat*, *kempovat*, *mixovat*;

-v-a-t (<http://www.slovníkafixu.cz/heslar/-vat>)

Slovesa ze sloves

a) prostá nedokonavost (od předponových sloves dokonavých – vidové páry): *vstát* → *vstávat*, *prohrát* → *prohrávat*.

b) násobenost a neaktuálnost děje (ke slovesům nedokonavým - frekventativa - terminologie ale není zcela ustálená, některé práce interpretují jako GK třetí člen vidové opozice): *hrát* → *hrávat*, *chodit* → *chodívat*);

významový odstín dávné minulosti: *děda byl hajný*, *chodíval jsem s ním do lesa*.

nemohou vyjadřovat aktuální přítomnost (**právě chodívám po lese*);

v budoucím čase se jich užívá zřídka: *budu ti psávat každý měsíc*.

výjimečně i ztrojený; akcentován je pak významový odstín dávné minulosti: *chodívávat*, *mívávat*, *bývávat*. (stylově příznaková, pragmatické významy – komičnosti)

Sufix *-vat* se nejčastěji připojuje ke slovesům, jejichž infinitivní tvar končí na *-et*, *-ět*, *-it*, *-ít*, *-at* nebo *-át*. Krátké koncové samohlásky základu se při sufixaci obligatorně dluží: *mluvit* → *mluvívat*, *dělat* → *dělávat*. Nežřídka se mění i kvalita těchto samohlásek: *sázet* → *sázívat*, *vemluvit* → *vemlouvát*, *vysmát se* → *vysmívát se*. Při odvozování od sloves časovaných podle vzoru *minout* dochází k resufixaci: *vplynout* → *vplývat*, *sesunout* → *sesouvat*.